

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.59.114>

УДК 811.111'373.74'42:321.02

Олександра Євланова,

доктор філософії, молодший науковий співробітник,

ORCID 0000-0002-1098-0538,

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні

вул. Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна

a.ievlanova@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ ЯВИЩА В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ТА ЇХ МОДИФІКАЦІЯ ЯК СПОСІБ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ СИТУАЦІЇ

Подана стаття присвячена актуальним проблемам вивчення фразеологізмів, що використовуються у чеських засобах інформації кінця ХХ – початку ХХІ ст., а також відеоматеріалах політичної спрямованості президентів Чеської Республіки – Вацлава Гавела та Вацлава Клауса. Серед фразеологічних одиниць визначено такі групи для реалізації інформативної та прагматичної складової дискурсу: ФО з позитивною конотацією та ФО з негативною конотацією.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, позитивна конотація, негативна конотація, президентський дискурс, Вацлав Гавел, Вацлав Клаус.

Фразеологічні одиниці (ФО) мають всі потрібні характеристики для президентського дискурсу: вони є досить влучними, експресивними, яскравими і надають промовам певне оцінне забарвлення. Їхня функція полягає насамперед не стільки в аргументації, впливу на раціональне, логічне мислення адресата, скільки на його емоційно-образне сприйняття. «Політична фразеологія – живий, мінливий пласт мовлення, оскільки політики не тільки успішно використовують загальновідомі ФО у своїх промовах, а й іноді стають авторами нових крилатих виразів, що згодом популяризуються суспільством» [3].

Фразеологія в комунікативно-прагматичному аспекті ставала об'єктом лінгвістичних досліджень Б. Ажнюка [1], Л. Даниленко [4],

О. Куніна [5], Ф. Чермака [10], О. Шейгал [8] та ін. Теоретичні засади сучасних досліджень фразеології створили В. Мокієнко [2], Л. Скрипник [6], В. Телія [7] та ін.

Наша мета – виявити ФО в досліджуваному президентському дискурсі В. Гавела та В. Клауса, систематизувати їх за семантичною та конотативною характеристикою, авторською модальністю – суб’єктивною кваліфікацією, що виявляється за оцінною шкалою «добре – погано».

У текстах В. Гавела та В. Клауса позитивна конотація реалізована за допомогою ФО:

1) **jít (musit) s barvou ven** ‘викласти всю правду; відкрити карти; сказати щось відверто’. На питання модератора «Чому в уряді залишилося стільки комуністів?», В. Гавел відповів: «*Mohli bychom rovnou rozpustit celou Akademii věd a většinu vysokých škol zbavit jejich profesorských sborů, neměli bychom jediného vyššího důstojníka, jediného kriminalistu, jediného šéfa podniku, jediného diplomata, ba snad ani jediného navigátora na dopravním letišti! Musel jsem s barvou ven a udělat pokus něco změnit. Musíme ale změnit svůj životní styl, vzhled na situaci, aby se přiblížít k ideálnímu státu*» [11, с. 54]. В. Гавел за допомогою цієї ФО хотів роз’яснити публіці, що, сказавши правду, неможливо за одну мить все змінити;

2) **postavit koho před hotovou věc** ‘поставити когось перед фактом, який стався’. В. Клаус після падіння комунізму розпочав свою політичну кар’єру «за ринок без кордонів», ствержуючи, що саме комунізм не надавав права свободи в політиці: «*Komunismus říkal, jak by něco mělo být a všech postavil před hotovou věc, že bude tak*» [14, с. 53];

3) **sejmout z [čích] beder** ‘зняти з чийхсь плечей щось; зняти тягар чого; позбавити когось від чогось’, <досл. зняти з чийхсь стегон щось>. За В. Гавелом, країна звільняється від неприємного, важкого тягара політичної несвободи та стає на шлях до незалежності обох держав – Чеської Республіки та Словаччини: «*Myslím, že to bylo politický správné, a navíc se zdá, že oba premiéři tam leccos projednali i ve prospěch svých republik a sejmuli kamen ze srdce a beder*» [9, с. 134];

4) **je jako balzám na rány – je (působí) jako balzám [na rány]** ‘діяти як [цілющий] бальзам’. Під час довготривалої особистої внутрішньої

напруги та боротьби за свободу поглядів В. Гавел шукає нових сил. Як зазначав перший президент, кожна людина в країні може бути безсилою і одночасно сильною. «Сила безсилих» – міць пересічних громадян, які хочуть «жити в правді» і для яких відновлення вилікує всі рани. «*Vydobyl jsem si poměrně dlouhou dovolenou, pětítýdenní, z čehož tři týdny jsem byl na své chalupě a dva týdny s manželkou u moře. To bylo pro mě jako balzám na rány. Ted', jako každý, jsem bezmocný, ale, myslím si, že každý bezmocný má moc v sobě*» [11, с. 221];

5) **neměřit všem stejným dlouhým loktem** ‘бути упередженим; підходити до всього з різними мірками’. Ця ФО вживається щодо справедливого чи несправедливого ставлення до різних людей. У 1765–1871 роках у Чехії був офіційною одиницею вимірювання довжини так званій «празький лікоть. Міряти щось «однаковим ліктем» означає «підходити з однаковою міркою до кого, до чого». Стосовно політичної коаліції, опозиції та розділення Чехословаччини В. Гавел відповів: «*Tím to ovšem neskončí, neměřím všem stejným dlouhým loktem: musí to být projednáno se všemi dalšími parlamentními stranami*» [11, с. 155];

6) **jít s kým z jedné mísy** ‘бути близьким другом (близькими друзями) з кимось’. Важливу роль для В. Гавела відігравало дисидентство. Цю ФО В. Гавел вживає задля показу згуртованості поміж друзями та дисидентами: «*Mimo mých dávných přátel, k nimž patří například vzácný člověk Zdeněk Urbánek, se kterým jsme jedli z jedné mísy, nebo herci Jan Tříska či Pavel Landovský, ale mi trochu chybí kontakt s bývalými disidenty*» [12, с. 183];

7) **prošel (proletěl) anděl** <досл. пройшов (пролетів) ангел> у відповіді В. Гавела означає, що в його душі після бурі емоцій, спричинених Оксамитовою революцією, настав спокій. Після двомісячної перерви у зв’язку з хворобою та відстороненістю від політики В. Гавел поринув у тишу: «*Snažil jsem se odpočinout, ale spíš bych řekl, že odpočívalo mé tělo – mozek se pochopitelně zastavil, prošel anděl*» [11, с. 221];

8) **ukázat v [horším] světle** ‘бути [у поганому] світлі’. Очолити державу, В. Гавел прагнув повернути її до Європи та знову відкрити західним сусідам, для цього громадяни країни повинні забути

«пологові болі» народження держави та підтримувати владу на шляху до євроінтеграції: «*Chci, aby náš společný stát neukázal v horším světě. Stát tyto své porodní bolesti přežije a budeme v nějaké nové podobě existovat jako demokratická federace*» [11, с. 311]. У В. Гавела ця ФО вживається з заперечною часткою «не»;

9) **viděl [pořádný] kus světa** ‘багато помандрувати; багато побачити’. «*Viděl jsem pořádný kus světa, a proto chtěl bych říct, že každý člověk ze svého života přece ví, že něco dělá na ulici a něco dělá doma za zavřenými dveřmi, ale to samo o sobě neznamená, že doma děláte nezákonné věci, které podvodně skrýváte před zbytkem světa*» [14]. У цьому прикладі ФО, ужита В. Клаусом відіграє маніпулятивну роль. Його мета – показати, що людина з великим життєвим досвідом розуміється на тонкощах політики: політика не буває прозорою та відкритою, як і двері у власний дім;

10) **mít v merku** ‘тримати (мати) на прикметі; мати на увазі’. На питання Й. Шпачека стосовно емоційності в політиці В. Клаус відповів: «*Jestli narážíte na mé bouchnutí rukou do poslanecké lavice, tak bych řekl, že kdybych ani nemohl bouchnout do stolu, tak už bych jako politik nesměl dělat vůbec nic. Všechno mám v merku*» [14, с. 92]. В. Клаус за допомогою цієї ФО вказує на те, що в політиці треба досить чітко виражати свою позицію, не вагатися у виборі та мати конкретну мету;

11) **přijít na tapetu/ octnout se (být) na tapetě** означає ‘стати предметом розмов, упереджень; потрапити комусь на язик’ <досл. потрапити на шпалери>. Вже у 2007 році В. Клаус знову змінив свої погляди на ситуацію рішучим закликem діяти заради майбутнього та взяти участь у референдумі: «*Jak to přišlo na tapetu, jsem nemlčel, prosil jsem občany, aby se referenda zúčastnili, a tím pádem nemohli říkat o nás bez nás*» [14, с. 104];

12) **ted' nebo nikdy** ‘тепер або ніколи’ за В. Клаусом тлумачиться як необхідність змін на краще. На питання щодо постійних страйків громадян проти демократичного устрою в Чеській Республіці, які спричинили прийняття нових вимог з нівелюванням старих, В. Клаус відповів: «*V posledních letech jsme prožili druhou fázi, kterou bych nazval ted' nebo nikdy*» [14, с. 34];

13) **je poslední [písmeno] v abecedě** ‘п’яте колесо до воза’, <досл. остання літера в алфавіті>. Критику громадян також отримав під час свого президентства і В. Клаус, шлях якого був спрямований на демократичний устрій. «*Nezlobte se, ale ten bod nebyl poslední v abecedě, on je první, my jsme se opravdu pokoušeli jít – samozřejmě klopotně – od totalitního systému k demokracii, nikoli tedy k nějaké nové diktatuře*» [14, с. 71]. У цьому випадку бачимо яскравий приклад трансформованої ФО з заперечною часткою «не». В. Клаус, використовуючи цю ФО, хотів вказати на першочерговість питання, розширюючи його порядковим числівником «první»;

14) **vyvést [koho] na báň** ‘обдурити, обманути когось’. В. Гавел ніколи не боявся труднощів, в будь-якій складній ситуації його кредом було незважати на перешкоди та йти вперед: «*Kdykoli člověk něco těžkého zakouší, říká si, že to je nejtěžší doba jeho života a on mě vyvedl na báň*» [12, с. 173];

15) **dostat (přivést) pod jeden klobouk** ‘привести до спільного знаменника’, <досл. зібрати під один капелюх>. На питання модератора, якої концепції (чи доля керує людиною, чи людина долею) дотримується В. Клаус, президент чіткої відповіді не дав, але зауважив, що ніколи не потрібно займатися богохульством: «*Jsem stoprocentně zastáncem a dostal jsem pod jeden klobouk této koncepce, ale samozřejmě dobře vím, že bych se neměl rouhat*» [14, с. 86].

Негативна конотація в політичних промовах реалізується через вживання фрезологічних одиниць:

1) **hrát [neblahou] roli** ‘грати [несприятливу] роль’. За президентом Е. Бенешем, пацифістський рух був пов’язаний з турботою про суворе дотримання післявоєнних договорів, у ході виконання яких повинні були зникнути ворожі відносини між європейськими народами. Натомість В. Гавел у своїй промові спростував позитивне ставлення до цього руху та вважав, що саме цей рух, ховаючись за благі цілі, спричинив Другу світову війну: «*Velké pacifistické hnutí tehdy sehrálo neblahou roli a do jisté míry přispělo k vzniku druhé světové války*» [11, с. 16];

2) **hrát (mít, držet) prim** ‘задавати тон; грати першу скрипку; грати (провідну) роль’. У промові В. Клауса ця ФО ужита з негативною часткою «не», яка вказує на причину кар’єрного неуспіху

В. Клауса: «*Po roce 1968 jsem byl velmi nemilosrdně sražen ze strmě vzestupné křivky kariéry mladého nadějného pracovníka a **nehrál jsem už prim***» [14, с. 87];

3) **být na vážkách** ‘вагатися, не знати як вчинити; не знати, на що зважитися; бути в нерішучості’, <досл. бути на терезах>. Походження цієї ФО сягає часів античності. З терезами пов’язували справедливість правосуддя, в людських відносинах та ін. Той, хто схвалював рішення, повинен був вирішити, де є правда. Терези з цієї точки зору означають важливість правильного вибору. Прикладом цього слугує промова на конференції в Німеччині у 2006 році, в якій В. Клаус роз’яснив своє ставлення до прийняття законів: «*Do české vlády jsem přišel poněkud naivně a nedocenil jsem, že v českém Parlamentu oproti federálnímu byl zaveden jiný způsob projednávání zákonů, a já **jsem byl na vážkách***» [14, с. 72];

4) **jako bledule** [‘блідий] як крейда; як полотно’, <досл. як білоцвіт>. За допомогою цього фразеологічного образу В. Гавел передає свій душевний стан. У хвилину слабкості та невпевненості, що властива кожній людині, він пише: «*Utekl jsem. Utekl jsem na Hrádeček. Jsem tu sám a **jsem jako bledule**. Všechno mi tu připomíná prožitá desetiletí, jsem tu rád, je to mé útočiště, můj existenciální domov, ale znovu a znovu si tu uvědomuji, že není návratu*» [14, с. 165];

5) **nést [dobré] ovoce** <досл. дати плоди>, означає ‘праця, яка принесе плоди’ у В. Гавела вжитий з негативною конотацією. Перший президент цим хотів сказати, що кожен невірний крок спричиняє небезпеку після Оксамитової революції. Після обрання В. Гавела президентом Чеської Республіки здійснюється шквал негативної критики щодо вибору політичного напрямку країни. Опозиція та коаліція між собою не мала згоди. Розбрат дав свої плоди: «*Můj hlas nebyl vyslyšen a tehdejší nebezpečí nyní **nesou své ovoce***» [11, с. 15];

6) **pro nic a za nic** ‘ні за що ні про що; через дрібниці; без причини; ні з того ні з сього’. Чехословаччина стала однією з перших жертв фашиської агресії, ставши протекторатом Німеччини. Про її слід в історії і наслідки, про намагання деяких політиків викреслити цю трагедію В. Клаус зазначив так: «*Bylo by to **pro nic za nic**, kdybychom toto chtěli nějakým způsobem zakázat nebo vymazat z naší reality*» [13, с. 32];

7) **v tom není [ani] zbla pravdy** ‘тут немає ані слова правди’. ФО із негативним забарвленням В. Гавел вживає, щоб наголосити на тому, що брехню треба викривати: «*Generál Jazov chce další vojáky, ale přitom říká, že nemají ubytování pro ně a v tom ani zbla pravdy*» [11, с. 218];

8) **to nikam nevede** ‘це нічого не дає; це ні до чого не приведе’. На заклик політичних опонентів змінити курс на Європу В. Клаус сказав: «*Nemyslím, že takováto extenze argumentů by byla v jakémkoliv slova smyslu produktivní a to nikam nevede*» [13, с. 59], тим самим він залишився на своїх проросійських поглядах;

9) **říci na své čisté svědomí** ‘сказати з чистою совістю, сказати з чистою правдою’. Досить цікавою є відповідь В. Клауса щодо твердження Й. Янічка з приводу обіцянок усних та написаних. За Й. Янічком, «усні обіцянки – це ніщо, на відміну від написаних» [13: 33]. На противагу сказаного опонентом В. Клаус заявив: «*Říkám na své čisté svědomí, že jádrem veřejného vystupování politiků jsou sliby*» [13, с. 33].

Проаналізувавши ФО та їхню роль у політичному дискурсі В. Гавела та В. Клауса, ми дійшли таких висновків: для реалізації інформативної та прагматичної складової політичного дискурсу президентів використано нормативні і трансформовані ФО, які відповідають за експресивний та оціночний компонент політичного дискурсу. За своєю структурою й змістовим наповненням політичний дискурс передбачає бінарне протиставлення різновекторних точок зору: аргументацію «за» і «проти». ФО в промовах В. Гавела та В. Клауса допомагають підвищити експресивність тексту й розкрити різні погляди: від негативного до позитивного ставлення до понять, об’єднаних загальною політичною тематикою.

Список використаних джерел

1. *Ажнюк, Б. М.* Англiзми в сучасній українській, російській і чеській мовах // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 190–207.
2. *Бирих, А. К., Мокиенко, В. М., Степанова, Л. И.* Русская фразеология. Историко-этимологический словарь / под ред. В. М. Мокиенко. 3-е изд., испр. и доп. – Москва : Астрель: АСТ: Хранитель, 2005. – 926 с.
3. *Григораш, А. С.* Стратегії перекладу фразеологізмів із негативною конотацією в англійськомовному політичному дискурсі. – URL: http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/52/19.pdf (дата звернення 17. 06. 2017).

4. Даниленко, Л. І. Національно-культурна семантика чеської фразеології. – Київ : Коломия, 2000. – 242 с.
5. Кунин, А. В. Фразеология современного английского языка. – Москва : Международные отношения, 1972. – 289 с.
6. Скрипник, Л. Г. Фразеологія української мови : [монографія] / Л. Г. Скрипник; АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – Київ : Наук. думка, 1973. – 278 с.
7. Телия, В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте. – Москва : Школа «Языки русской культуры», 1988. – 324 с.
8. Шейгал, Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – Москва : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 326 с.
9. Шейгал, Е. И. Театральность политического дискурса. – URL: <http://www.philology.ru/linguistics/sheygal-00.htm> (дата звернення 03. 04. 2016).
10. Čermák, F. Lexikon a sémantika / František Čermák. – Praha : Nakl. Lidové noviny, 2010. – 357 s.
11. Havel, V. Moc bezmocných a jiné eseje. – Praha : Knihovna Václava Havla, 2012. – 330 s.
12. Hospodářské noviny: deník. – 2001, 2005, 2006, 2007.
13. Klaus, V. Citáty. – URL: <http://azcitaty.cz/vaclav-klaus/18708/> (дата звернення 03. 05. 2018).

References

1. Azhniuk, B. M. (2008). Anhlizmy v suchasniï ukrainiskii, rosiiskii i cheskiï movakh [English words in modern Ukrainian, Russian and Czech languages]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
2. Byrykh, A. K., Mokyenko, V. M., Stepanova, L. Y. (2005). Russkaïa frazeolohyïa. Istoryko-etymolohycheskyi slovar [Russian phraseology. Historical and etymological dictionary]. Moscow, Russia. [In Russian].
3. Hryhorash, A. S. Stratehii perekladu frazeolohizmiv iz nehatyvnoïu konotatsiïeu v anhliiskomovnomu politychnomu diskursi [Strategies for translating phraseology with a negative connotation in English-language political discourse]. Retrieved from http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/52/19.pdf [In Ukrainian].
4. Danylenko, L. I. (2000). Natsionalno-kulturna semantyka cheskoï frazeolohii [National-cultural semantics of Czech phraseology]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
5. Kunyn, A. V. (1972). Frazeolohyïa sovremennoho anhlyiskoho yazyka [Phraseology of Modern English]. Moscow, Russia. [In Russian].

6. Skrypnyk, L. H. (1973). Frazeolohiia ukrainskoi movy [Phraseology of the Ukrainian language]. In-t movoznav. im. O. O. Potebni. Kyiv. [In Ukrainian].

7. Telyia, V. N. (1988). Metafora kak model smysloproyvodstva y ee ekspressivno-otsenochnaia funktsiya [Metaphor as a model of meaning production and its expressive-evaluative function]. Moscow, Russia. [In Russian].

8. Sheihal, E. Y. (2004). Semyotyka polytycheskoho dyskursa [Semiotics of Political Discourse]. Moscow, Russia. [In Russian].

9. Sheihal, E. Y. Teatralnost polytycheskoho dyskursa [Theatricality of political discourse]. Retrieved from <http://www.philology.ru/linguistics/sheygal-00.htm> (last accessed: 03.04.2016). [In Russian].

10. Čermák, F. (2010). Lexikon a sémantika [Lexicon and semantics]. František Čermák. Prague. [In Czech].

11. Havel, V. (2012). Moc bezmocných a jiné eseje [The power of the helpless and other essays]. Prague. [In Czech].

12. Hospodářské noviny: deník [Economic newspaper: daily]. 2001, 2005, 2006, 2007. Prague. [In Czech].

13. Klaus, V. Citáty [Citations]. Retrieved from <http://azcitaty.cz/vaclav-klaus/18708/> (last accessed: 03.05.2018). [In Czech].

Стаття надійшла до редакції 23.04.2020 р.

Oleksandra Yevlanova,

PhD, Junior Research Associate, ORCID 0000-0002-1098-0538,

O. O. Potebnia Institute of Linguistics, National Academy of Sciences of Ukraine

4, Hrushevskoho st., Kyiv, 01001, Ukraine

a.ievlanova@gmail.com

Innovative phenomena in political discourse: phraseological units and their modifications as a way to express situation assessment

Political language is a special subsystem of the national language intended for political communication: for promotion of certain ideas, for encouraging citizens of the country to take political actions, for making and substantiating social and political decisions in the face of a multiplicity of public points of view. For political text to have the desired effect on the consciousness of information consumers, it must meet certain requirements – to show political passion and

imagery, sharpness and brilliance of presentation. All these can be achieved using certain stylistic, rhetoric and linguistic means.

This article is concerned with burning issues of studying phraseological units, used in sociopolitical periodicals, such as the Czech media of the late XX – early XXI centuries and also in video records of political trend of the Presidents of the Czech Republic – Vaclav Havel and Vaclav Klaus. Among the phraseological units, the following groups are defined for the implementation of the informative and pragmatic component of the discourse: FE with positive connotation and FE with negative connotation.

Phraseologisms have all the necessary characteristics for political discourse, namely, they are bright, accurate, expressive, well remembered and have the ability to give a message a certain evaluative coloring. Phraseologisms simply need to be used in the speech of politicians as often as possible, because they are widely understood. At the same time, phraseological units, in connection with the constant development of the language of politics, take on new forms. The use of such forms helps to influence more effectively addressee's consciousness, since it is known that any novelty of the content and form causes, besides interest, a desire to become a supporter of the author of a political text.

Keywords: phraseological units, positive connotation, negative connotation, presidential discourse, Vaclav Havel, Vaclav Klaus.